

Anı Öykülerde Yaşayan Balkan Halk Anlatıları*

Balkan Folk Narratives Living in Memory Stories

NİLÜFER KARADAVUT**

Öz

Halk edebiyatının nesre dolayısıyla anlatmaya dayalı türlerinin genel adı şeklinde tanımlanan halk anlatıları sözlü gelenek içinde üretilip yazıya aktarılır. Halk bilimi çalışmaları içinde oldukça önemli yere sahip olan halk anlatıları, üretildikleri toplumların izlerini taşır. Anlatıcı, toplumun değer yargılarını yansıtan anlatmaya değer bulduğu bir olayı kendi bakış, anlayış ve yorumuyla birleştirerek dinleyici ya da okuyucuya aktarır. Halkın dili ve kültürünü meydana getiren unsurlardan olan halk anlatıları, Balkan kültür tarihinin oluşumunda da önemli bir yere sahiptir. Balkanlı bir bilim adamı olan Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın Balkanlar'dan Anadolu'ya Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın Anı-öyküleri adlı anı öykülerinin yer aldığı kitapta öyküler arasında halk anlatılarına da yer verilmiştir. Balkan coğrafyasında yaşanmış gerçek hikâyelerden Hüseyin Ayan'ın kendi biyografisine yansıyan bu halk anlatıları, millî muziyi canlandırarak Balkan insanının sosyo-kültürel boyutuna da dikkat çeker. Anlattıklarının, duyduklarının ve gördüklerinin ancak bir tutamı olduğunu belirten Hüseyin Ayan, kitapta yer alan anı-öykülerinde, milletimizin Balkan rüyasından uyandırıldığı zamanlara ışık tutmaktadır. Bu makalede Balkanlar'dan Anadolu'ya Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın Anı-öyküleri adlı eserdeki halk anlatıları incelenerek Balkan kültür tarihi unsurlarına dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Anı-öykü, Prof. Dr. Hüseyin Ayan, Balkanlar'dan Anadolu'ya, Balkanlar, halk anlatısı.

Abstract

Folk narratives, defined as “the general name for the prose and thus narration-based genres of folk literature,” are produced within oral tradition and later transcribed into written form. These narratives hold a significant place within folklore studies and reflect traces of the societies in which they are produced. The narrator conveys an event deemed worthy of narration by blending it with their own perspective, understanding, and interpretation, thus transferring it to the listener or reader. As components of the language and culture of the people, folk narratives also hold an important position in the formation of Balkan cultural history. In the book titled “From the Balkans to Anatolia”, written by the Balkan-origin academic Prof. Dr. Hüseyin Ayan, folk narratives are featured among the memoir-stories. These folk narratives, which are based on real-life stories from the Balkan geography and reflect elements from Hüseyin Ayan's biography, revive the national memory and draw attention to the socio-cultural dimension of the Balkan people. Prof. Dr. Hüseyin Ayan states that what he narrates, hears, and sees represents only a small portion of the reality, and through his memoir-stories in the book, he sheds light on the times when our nation was awakened from its Balkan dream. This article aims to examine the folk narratives in the book “From the Balkans to Anatolia” and highlight the elements of Balkan cultural history.

Keywords: Memoir, Prof. Dr. Hüseyin Ayan, from the Balkans to Anatolia, Balkans, folk narrative.

* Bu makale, 28 Nisan 2025 tarihinde I. Uluslararası Balkan Türklerinin Dili, Edebiyatı ve Kültürü Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Öğr. Gör. Dr. / Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Aydın/TÜRKİYE, niluferkaradavut@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1214-9641

Giriş

Bir ulusun dilini, tarihini ve kültürünü incelerken rehber bir kaynak olarak başvurulacak halk anlatıları, o ulusun kimliğini temsil etmesi nedeniyle önemli bir rol üstlenir. “Halk edebiyatının nesre dolayısıyla anlatmaya dayalı türlerinin genel adı” (Çevik, 2004, s. 87) şeklinde tanımlanan halk anlatıları halk bilimi çalışmaları içinde oldukça önemli yere sahiptir. Halk anlatıları sözlü gelenek aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan anonim ürünler olarak kabul edilir. Mit, destan, masal, halk hikâyesi, efsane, bilmece, fıkra, seyirlik oyunlar gibi anlatmaya dayalı edebî ürünler halk anlatısı olarak adlandırılan türlerdir. Bu anlatılar yalnızca eğlence unsuru değil, aynı zamanda tarihsel hafızayı, toplumsal değerleri ve ahlaki normları yansıtan kültürel bir mirastır. Bu bağlamda halk anlatılarının bağlamı, kültürel geleneğin sözlü olarak nakledilen belli başlı şekilleri ve bir sosyal olay olarak denetlenmesiyle ilgili hususlar halk bilimcilerin çalışma alanını oluşturur (Honko, 2000, s.70).

Dünyada halk anlatılarına yönelik incelemelerin 19. yüzyılda halkbiliminin bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkması sonucu başladığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak mit, masal ve efsane gibi türler üzerine odaklanır. Özellikle masal araştırmaları temel alınarak diğer halk anlatısı türleri masallara özgü özellikler çerçevesinde değerlendirilmiştir (Sarıtaş, 2009, s. 171).

Halk bilimi, tarih ve edebiyat başta olmak üzere sosyoloji, antropoloji, psikoloji, arkeoloji, dinler tarihi, coğrafya, tıp ve ilahiyat gibi pek çok sosyal ve beşerî bilim dalıyla yakından ilişkilidir (Çobanoğlu, 1999, s. 6). Bu geniş disiplinler arası etkileşim mitler, destanlar, masallar, halk hikâyeleri, efsaneler, bilmece, fıkralar ve seyirlik oyunlar gibi halk anlatılarının, kendi disiplinler sınırlarını aşarak farklı kültürel ve sanatsal ürünlerde yer bulmasını sağlamıştır. Özellikle modern dönemlerde bu anlatılar, tiyatro, edebiyat ve sinema gibi çeşitli sanat dallarında yeniden yorumlanarak ve dönüştürülerek yeni formlar kazanmaktadır. Halk anlatılarının özellikleri veya doğrudan örnekleri; roman, hikâye ve şiir gibi edebî türlerin yanı sıra, halk edebiyatı ürünlerinden şekil, muhteva ve üslup açısından farklılaşan metinlerde de işlenmektedir. Bu metinlerde yer alan halk anlatıları onları icra eden kişiye göre farklılık gösterir. Halk anlatılarına bu bağlamda yaklaşıldığında, anlatıcının yaşam öyküsü, psiko-sosyal durumu ve dünya görüşünün anlatılar üzerinde önemli rol oynadığı gözlemlenir. Anlatıcılar, toplumsal değer yargılarını yansıtan ve aktarılmaya değer bulduğu olayları, kendi kişisel tecrübeleri, anlayışı ve yorumuyla birleştirerek dinleyici veya okuyucuya sunmaktadır. Bu süreçte, sözlü gelenekte üretilen ve daha sonra yazıya geçirilen halk anlatıları, toplumun acılarını, yaşam tarzlarını ve zevklerini yansıtarak zenginleşir (N. Yıldırım, 2009, s. 2383).

Balkanlı bir bilim insanı olan Prof. Dr. Hüseyin Ayan’ın anı öykülerinin yer aldığı *Balkanlar’dan Anadolu’ya Prof. Dr. Hüseyin Ayan’ın Anı-Öyküleri* adlı

kitaptaki öyküler (hikâyeler) arasında da halk anlatılarına yer verilmiştir. Bu makalede *Balkanlar'dan Anadolu'ya Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın Anı-Öyküleri* adlı kitapta yer alan ve Balkan kültürüne ve coğrafyasına ışık tutan halk anlatıları örnekleri incelenecektir. Kitaptaki hikâyelerde geçen masal, destan, efsane, menkıbe ve fıkra gibi çeşitli halk anlatılarına ait unsurlar, Balkan coğrafyasının kültürel dokusunu yansıtmaları, bölge halklarının ortak hafızasını, değerlerini ve yaşam biçimlerini kuşaklar arası aktarım yoluyla günümüze taşınması açısından önemli bir yere sahiptir. Balkan coğrafyasına özgü bu anlatılar yalnızca geçmişin bir aynası olmakla kalmayıp aynı zamanda bugünü anlamlandırmamızı sağlayan canlı bir kültürel kaynak niteliğindedir. Bu bağlamda kitaptaki hikâyelerde geçen halk anlatıları tespit edilerek özelliklerine göre incelenmiştir.

Balkan kelimesi Türkçe Sözlük'te "sarp ve ormanlık sıradağlar" (2005, s. 193) anlamına gelen Türkçe kökenli bir kelimedir. *Balkanlar* ise günümüzde Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Slovenya, Arnavutluk, Makedonya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Trakya'yı içine alan bölge olarak betimlenmektedir (Karpas, 1992, s. 32). Balkanlar, tarih boyunca birçok farklı kültürün, dilin ve inancın kesişim noktası olmuş kadim bir coğrafyadır. Balkan halk anlatıları, etnik gruplar arasındaki kültürel etkileşimin de açık bir göstergesidir. Özellikle Osmanlı döneminde farklı milletler ve dinler bir arada yaşarken, halk anlatıları ortak temalar ve motifler aracılığıyla birbirinden beslenmiştir. Bu anlatıların çoğu zamanla yazıya geçirilerek edebî metinler hâline gelmiştir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru Balkan uluslarının bağımsızlık mücadeleleriyle birlikte halk anlatıları, millî kimlik inşasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır.

Prof. Dr. Hüseyin Ayan ve Balkanlar'dan Anadolu'ya

Prof. Dr. Hüseyin Ayan, 1927'de Bulgaristan'da Şumnu'ya bağlı Akdere köyünde doğmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Balkanlar'da azınlık durumuna düşen Türk ve Müslüman halkın dinî, ilmi ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere din adamı ve öğretmen yetiştirme gereksinimi doğmuştur. Bu ihtiyaç sonucu 1909'daki İstanbul Protokolü'ne dayanarak Bulgaristan'ın Şumnu şehrinde 1922-1923 öğretim yılında Nüvvab adında bir okul açılmıştır. Medresetü'n-Nüvvab, dinî eğitimin yanı sıra Türk Tarihi ve Türk Edebiyatı Tarihi gibi konuları da içeren geniş ve kapsayıcı bir müfredatıyla Bulgaristan Müslümanlarının eğitim hayatında oldukça önemli ve müspet bir rol oynamıştır. 1947'ye kadar faaliyet gösteren Nüvvab Medresesi, Türk ve Müslümanların kültür ve edebiyat alanındaki çalışmalarını da etkilemiştir. Okulun açılmasıyla birlikte Bulgaristan Türklerinin yazılı ve sözlü edebiyat alanındaki çalışmaları hız kazanmış özellikle 20. yüzyıl Bulgaristan Türkleri şiiirinin temelleri atılmıştır. 1950'de Bulgaristan'la yapılan anlaşma ile pek çok Nüvvab mezunu

Türkiye'ye göç etmiştir. Nüvvab okulunda yetişip 1951 yılında ailesi ile birlikte Türkiye'ye göç eden isimlerden biri de Hüseyin Ayan'dır (Oğdaş, 2009, s. 1-6). Bulgaristan'dan göç eden kimi isimler Bulgaristan Türklerinin sözlü ve yazılı edebiyatları üzerine müstakil eserler verirken kimileri de değişik alanlarda yazdıkları eserlerin içinde Bulgaristan Türklerine ait özellikle sözlü edebiyat ürünlerinden örnekler vermişlerdir. Hüseyin Ayan'ın *Balkanlar'dan Anadolu'ya Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın Anı- Öyküleri* adlı eseri de bu türdendir.

Balkanlar'dan Anadolu'ya Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın Anı- Öyküleri adlı kitap, Prof. Dr. Pervin Çapan'ın editörlüğünde Hüseyin Ayan tarafından öyküleştirilerek yazıya geçirilen anıların bir araya getirilmesiyle meydana gelmiştir. Eserde Hüseyin Ayan'ın ayrılmak zorunda bırakıldığı coğrafyayı hatıralarından hareketle anlattığı 30 hikâye bulunmaktadır (2024). Bu anı öykülerin her biri şahsi olarak Hüseyin Ayan için farklı yaşanmışlıklar dile getirdiği gibi muhteva bakımından, milletimizin Balkan rüyasından uyandırıldığı zamanlara da ışık tutmaktadır. Eser 2024 yılında TÜRKSOY tarafından basılmıştır.

Her bireysel varoluş aslında bir hikâyedir ve özünde anlatısal bir yapı taşır. İlk bakışta kişisel gibi görünen bu anlatılar, aslında bireyin ait olduğu toplum aracılığıyla biçimlenmektedir. Bir bireyin yaşam anlatısı, birbiriyle ilişkili anlatılar bütünüdür ayrılmaz bir parçasıdır; zira söz konusu bireysel anlatı, kişilerin kimliklerini inşa ettikleri sosyal grupların içinde şekillenir (Connerton, 2014, s. 41). Hüseyin Ayan'ın yaşadıklarına ait bu hikâyeler de içinde yaşadığı toplumun âdeta yansımasıdır. Hikâyelerin en dikkat çeken yönlerinden biri, halk bilimi ve halk edebiyatı unsurlarına yer vermiş olmasıdır. Halk anlatıları, toplumsal ritüeller, halk inanışları, dünyanın farklı bölgelerinde benzerlikler gösteren çeşitli halk bilimi motifleri, Hüseyin Ayan tarafından hikâyelere özenle yerleştirilmiş unsurlardır. Bu unsurlar, hikâyelere masalımsı, efsanevi bir özellik katarken okurun belleğinde anlatıların kalıcı hâle gelmesini sağlayarak Balkanlar'a ait kültürel bir hafıza oluşturur.

Balkan coğrafyasında yaşanmış gerçek hikâyelerden Hüseyin Ayan'ın kendi biyografisine yansıyan halk anlatıları, millî maziye canlandırarak Balkan insanının sosyo-kültürel boyutuna da dikkat çeker. Hüseyin Ayan, anı-öykülerinde anlattıklarının, duyduklarının ve gördüklerinin ancak bir tutamı olduğunu belirtir. Bu anlatılar okuru tarihsel bir yolculuğa çıkarırken Balkan insanının ruh dünyası, hayata bakışı ve değerler sistemini daha yakından tanıtmaktadır. Eserde yer alan *Ormanın Yabancıları Değildik*, *Papaz Köyü'nün İhtiyarı*, *Ali Kıray*, *Kaybullah*, *Define*, *Deli Yusuf*, *Yürüyen Fener* ve *Gel Beri Sultan* başlıklarını taşıyan hikâyelerde masal, efsane, menkıbe, fıkra gibi türlerin özelliklerini taşıyan sekiz halk anlatısı tespit edilmiştir. Hikâyelerdeki bu anlatılar ve özellikleri aşağıda belirtilmiştir.

Hikâyelerde Yer Alan Halk Anlatıları

Kitapta yer alan *Ormanın Yabancı Değildik* başlıklı hikâyede Türklerde var olan ağaç kültürüne dair inanışa yer verilir. Metinde şu ifadeler yer alır:

“Akdere’nin içinde ve Yukarı Mahalle’deki meşe korusu, diğer ağaçların da bulunduğu bir orman kalıntısıdır. Kayın ağacına rastlanmasa da Kayınlık çeşmeleri vardır. Mahallenin adı da Kayınlık tır. Akdereliler, yaş ağaca balta vurmazlar. Bir Harman mevsiminde, (Temmuz ve Ağustos ayları) iki komşu harmanın anlığındaki Kepecik armudunu paylaşamayınca, Müderris Ali Efendi’nin ağacı kesmeye kalkışması o kadar kötü karşılanmıştır ki, “Yahu Ali Efendi, yaş armuda balta vurdu” diye söylenirdi. Akdereliler, yakacak ve kereste ihtiyaçlarını ormandan karşılarlar. Mevsimi dışında yaş ağaca dokunmazlar. Kurularını ise büyük bir itina ile seçerek keserler.” (Ayan, 2024, s. 41)

Hikâyenin söyleminde yer alan Akdere halkının yaş ağaçlara balta vurmama geleneği, ağaç kültürünün Bulgaristan Türkleri arasında bilindiğini ve hâlâ yaşadığını göstermektedir. Türk topluluklarında en eski devirlerden beri yaygın olan inanışlardan biri, ağaçların veya belirli ağaç türlerinin kutsal kabul edilmesidir (Arslan, 2014, s. 63). Türklerdeki yer-su inançları bağlamında ele alınan ağaç kültürü, insanların ağaçların taşıdığı kutsallığı ve değeri kabul etmesi esasına dayanır. Türk kültür, inanç ve düşünce sisteminde, üç âlemi birbirine bağlayan, dünya düzeninin teminatı olarak görülen ve her biri farklı anlamlara sahip ağaçlar bulunmaktadır. Türkler, ağaçların ölümsüzlüğü simgelediğini düşündükleri gibi, kendilerini koruyacağı, isteklerinin yerine gelmesi için aracı olacağı, ölümlerini koruyacağı gibi pek çok inanca sahip olarak yaşamış ve gelecek nesillere de bu şekilde aktarmışlardır (Arslan, 2014, s. 63) Bu bağlamda, belirli koruluklardan ağaç kesmenin uğursuzluk getireceğine ve bu eylemde bulunan kişilerin ölüm de dâhil olmak üzere çeşitli musibetlerle karşılaşabileceğine inanılmaktadır. Anadolu coğrafyasında da tek başına bulunan ardıç ve meşe ağaçlarının kutsal olduğuna dair yaygın bir inanış mevcuttur ve bu tür ağaçlara dokunan kişilere olumsuz bir gözle bakıldığı ifade edilmektedir (Kalafat, 1990, s. 47). Hikâyede yer alan ve Balkanlar’da ağaç kesiminin hoş karşılanmadığına yönelik ifadeler de bu köklü inanışla ilişkilendirilebilir.

Hikâyede ayrıca kayın ağacına rastlanmasa da Kayınlık çeşmelerin olması ve bu ismin varlığı geçmişle bugünü birbirine bağlayan, bir zamanlar hüküm süren ormanın ruhunu ve hafızasını taşıyan sembolik bir köprü görevi görmektedir. Kayın ağacı Türk kültürünün ve mitolojisinin en önemli ağacıdır. İnanışa göre kayın ağacı, göğe açılan kapının Kutup yıldızının olduğu yerin bekçisidir. Türklerin günlük hayatlarında da oldukça önemli yere sahiptir. Türkler en iyi ve

sağlam oklarını kayın ağacından yapar ve yay kılıflarını da kayın ağacı kabuklarından çıkarırlar. Yine çadır ve kulübelerin çatıları da kayın ağacı kabukları ile örtülür, çeşitli kaplar kayın kütüklerinden çıkarılır, en iyi eyer ve semerler de yine kayın ağacından yapılır. Bazı Altay efsanelerine göre göğün on ikinci katına kadar yükselen Dünya dağının üzerinde bir kayın ağacı vardır. Hayat suyu da bu kayının altındaki kutsal bir çukurda bulunur. Kayın ağaçlarının bulundukları yerlerde insanların içlerine ferahlık-içtenlik dolduğuna, insanların rahatladığı, iyileştiğine inanılır (Ögel, 1995, s. 107). Müderris Ali Efendi'nin ilim sahibi bir kişi olmasına rağmen, bir ağacı kesmeye kalkışması, topluluğun değerlerine karşı işlenmiş büyük bir suç olarak ifade edilmiştir. Akdereliler'in "Yahu Ali Efendi, yaş armuda balta vurdu!" şeklindeki tepkileri sadece bir şaşkınlık ifadesi değil, aynı zamanda ortak değerlere sahip çıkışın ifadesidir.

Gelenek ve göreneklerimizi, inancımızı, kişiler arasındaki ilişkileri içine alan efsaneler, halkın hayal gücünden doğarak nesilden nesle aktarılan, kişilerin hayatlarının ibret verici kesitlerini süslü bir şekilde anlatan kültür ürünleridir (Yardımcı, 2008, s. 61). Türkiye'de efsaneler üzerine önemli çalışmalar yapmış olan Saim Sakaoglu, efsanelerde yer alan dört ana unsurunu "a. Şahıs, yer ve olaylar hakkında anlatılırlar. b. Anlatılanların inandırıcılık özelliği vardır. c. Genellikle şahıs ve olaylarda tabiatüstü olma özelliği görülür. ç. Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren anlatımlardır." (1980, s. 5-6) şeklinde sıralar. Efsanelerde gerçeklik unsurunun yanında olağanüstülük ve kutsallık vardır. Bu bağlamda kitapta yer alan *Papaz Köyü'nün İhtiyarı* adlı hikâyede de hazineye dair anlatılanlar efsane türünü örnekler. Hikâyede;

"İhtiyar benim Türk olduğumu bilmiyordu. Bana yolu tarif eden nine de. Bir metre kadar yüksekte kesilen üç meşenin etrafında kazılan oyukları göstererek: Bunlar, malcıların kazdığı çukurlardır. Osmanlı zamanında, bizim buralar, Kırım Hazinesinin geçtiği yol üzerindedir. Biraz sonra göreceğiz, Kazan geçidi, kuz yönünde Şumnu'ya, güneyde de Yanbolu'ya doğru uzanır. Buralar eşkıyalarla kaynıyormuş ama Kırım'dan gelen hazinenin de İstanbul'a - O, Stambol'a, diyordu- gitmesi lazım. Onun için Kırım Hazinesi yola çıkınca buralar jandarma kaynarmış. Jandarma ve Yeniçeriler -O, Eniçeriler, diyordu- yolları tutar, kuş uçurtmazlarmış. Aşağıdan Kazan-Gradis yolu geçer, çok kalabalık bir eşkıya çetesi yolu kesmiş. Hazine'yi karşılayıp Yanbolu ya götürecek olan Yeniçerileri Gradiş'ten ileri bırakmamış. Nasıl olduysa Hazine'yi Gradiş'e kadar götürecek olan yeniçeriler de bir dalgınlık eseri olarak, Kazan'dan geri dönmüşler... Biz ihtiyarlardan böyle dinlerdik. Hazine'nin değişmeyen koruma-ları, eşkıyanın aşağıda oyalarken Hazine Ağası, altın yüklü katırları, ağaçların arasından

şimdi gideceğimiz patikadan bu ağaçların dibine kadar getirmiş. Bu civarda bir yere çukur kazdırıp altın sandıklarını çukura boşalttırmış. Katırları, üzerindeki boş sandıklarla Şumnu'ya doğru geri çevirmiş. Eşkiya, Hazine Şumnu'ya dönüyor, zehabına kapılmış. Şumnu'ya dönen Ağa: 'Paşam, soyulduk. Eşkiya, Hazineyi yağmaladı.' demiş." (Ayan, 2024, s. 58)

şeklinde geçen ifadeler Kırım hazinesine dair efsanenin izlerini taşır. Hikâye tarihi bir gerçekliği (Osmanlı Rus Savaşı) anlatırken aynı zamanda taşınan hazinelerin kaybolması üzerine oluşan efsaneyi anlatır. Hikâyede Osmanlı döneminde Kırım'dan İstanbul'a gönderilen altın yüklü katırların, eşkiya saldırılarından korunmak amacıyla bir meşe ormanında saklanması ve bu olayın zamanla halk arasında bir define söylencesine dönüşmesi söz konusudur. Anlatıcının hikâyeyi Hüseyin Ayan'a aktırırken kullandığı "Biz ihtiyarlardan böyle dinlerdik" ifadesi, hikâyenin yazılı bir kaynaktan ziyade sözlü gelenekle aktarıldığını ve nesiller arası bilgi aktarımının bir parçası olduğunu gösterir. Türk kültüründe, yaşlıların bilgi birikimi ve tecrübelerinin genç kuşaklara aktarılması toplumsal yapının temel unsurlarından biridir. Halk anlatılarının karakteristik özelliklerinden biri de kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılmasıdır. Bu bağlamda, söz konusu hikâye, Türk kültüründeki sözlü anlatı geleneğinin canlı bir örneğini teşkil eder.

Hikâyede geçen Şumnu, Yanbolu, Kazan Geçidi, Kazan-Gradis gibi yer adları, meşe ağaçlarının etrafındaki oyuklar gibi somut mekân işaretleri, anlatıya yerel bir kimlik kazandırırken hikâyenin dinleyicinin zihninde canlanmasını kolaylaştırır. Bu, halk anlatılarının genellikle belirli bir bölgeye özgü olayları ve mekânları konu almasıyla örtüşür. Efsanenin dikkat çeken bir diğer yönü de yıllar geçmesine rağmen hâlâ halk arasında kazı yapılması ve hazinenin aranmasıdır. Bu durum, efsanelerin sürekliliğini ve halkın kolektif inancını yansıtır.

Hazine Ağası'nın boş sandıklarla katırları geri gönderip altınları gömerek eşkiyayı aldatması; efsane, masal gibi halk anlatılarında sıkça karşılaşılan zekâ ve kurnazlık motifini içermektedir. Bu motif, zor durumlarda akıl ve stratejinin fiziksel güçten daha etkili olabileceği fikrini vurgular. Nasrettin Hoca fıkralarından Keloğlan masallarına kadar birçok Türk anlatısında zekâ, sorunların çözümünde merkezi bir rol oynar. Bu bağlamda Hazine Ağası, akıllı ve tedbirli yönetici tipini temsil eder.

Efsaneler, genellikle tarihi olaylardan veya kişilerden esinlenir ancak zamanla halkın hayal gücüyle değişime uğrar ve olağanüstü öğelerle zenginleşir. Hikâyede geçen "Osmanlı zamanında", "Kırım Hazinesi", "Yeniçeriler" gibi ifadeler tarihi unsurlar içerir, ancak bu unsurlar, tarihi gerçekliğe tam olarak

bağlı kalmadan, anlatının yapısına hizmet edecek şekilde halkın hayal gücü ve anlatı geleneğiyle yoğrulmuştur.

Kitapta yer alan bir diğer define efsanesi de *Define* başlığını taşıyan hikâyedir. Bu tür efsaneler, genellikle saklı bir hazine veya definenin varlığı etrafında şekillenir ve belirli motifler, karakterler ve olay örgüleri içerir. Aşağıda hikâyeden alıntılanan kısım efsane bağlamında değerlendirilmiştir.

“Salihoğlu Salih, en yaşlımızdı ve konuşmaları o idare ediyordu. “Ben. Size. Sarı Nine’nin hikâyesini anlatayım. Sarı Nine, çalışkan bir kadınmış. Kocasını Hacı Hasan ölünce yalnız kalmış. Kışlık odun için ormana gidermiş. Hacı’nın bıraktığı altınları -bir şapşak dolusu imiş- da çalınır diye yanında taşımış. Bunu sezen hırsızlar, bir iki gün nineyi izlemişler. Bir gün yine orman yoluna giderken, hırsızların yolunu keseceğini sezen Sarı Nine, şapşağı bir meşe ağacının dibine saklamış ama dönüşte o meşeyi bulamamış. “Altınlarım diye diye öbür dünyaya göçmüş” dedi. Herkes bu hikâyeyi dikkatle dinledi. Bir başkası: “Ben de define yeri biliyorum, bir kazan, ama kazanın kulpundan tutunca azgın bir manda belirirmiş. Korkarım.” Dedi. Devamla “Yılsız, çiyansız, koruyucusuz define olmazmış” dedi Adem. “Duası varmış, okununca define bekçileri kaybolurmuş” diyenler oldu. İşte o zaman ben devreye girdim: “O işi bana bırakın. Ben çaresini bulurum. Siz definenin yerini gösterin” dedim.

Salih ile yeğeni Adem, şapşağın yerini tarif ettiler. Köye yakınmış ama doğruca gidilirse olmazmış. Tarife göre, köyün batısında bir yer... Define bekçisi azgın mandaya, yılanlara, çıyanlara çare olacak birini bulan, onlara bu yolda teminat veren birisini gören bu defineler -onlar define demeyi bilmezderdi- “mal” derlerdi. Malcılar hemen hazırlandılar. Kazmalar, kürekler, uzun uzun şişler, hepsi ortaya çıktı. Biz de dört malcı, bir de okuyup üfleyecek hoca olmak üzere. Yağmurlu bir Mart gecesi, köyün doğu tarafından çıkıp Köpekli yoluna yöneldik. Bir iki kilometre gittikten sonra sağa döndük, çayırlara indik. Kış henüz bitmiş değil; hendekler karla doluydu. Bata çıka yürüdük. Onların ayaklarında lastik çarık, benimse bir çift yamalı çizmem vardı. Köyün altından geniş bir kavis çizerek dedikleri meşenin başına iki saatte geldik. Her taraf zifiri karanlık. Meşe ağacı dedikleri gibi İçere yolu üzerinde. İki kişinin ancak kucaklayabileceği kalınlıkta, tepesi görülmeyen yükseklikte ve dallar, iki metre kadar derinden geçen yolun karşı tarafına uzanan bir meşe. Ben besmeleyle üç ihlâs okur okumaz, defineler (malcılar) işe koyuldular. Bir metre kadar etrafını kazdılar, baltalarla vurmaya başlayınca seslerin köyden duyulmasından korkup bıçkıyla kesmeyi

denediler. Bütün kökleri kesildiği halde meşe ağacı direniyordu. İçere yolunun karşı tarafına geçip ulaşabileceğimiz dalları çektik. İp attık, hâlâ ayakta meşe ağacı... Nihayet meşe, bizim istediğimiz tarafın aksine, İçere-İslimiye şehri yolu üzerine devrilip yolu kapadı. Eyvah! Dedikleri gibi, meşe ağacının üç çatal kökü vardı. Köklerin ortasında şapşak yerine yuvarlak bir taş. Taşı köklerin arasından çıkarıp attık. Kazmayla biraz derinlere indik. Bu arada ceplerimde birkaç madeni para vardı, onlar da düşüp toprakta kayboldular. Ne define, ne de bekçileri görünmedi.

Ertesi gün köyde, herkes her mahallede, köyde görünen malcılardan (definecilerden) bahsetti. Yeni yeni hikâyeler anlatıldı ama meşenin bulunduğu tarlanın sahibi Kosta, vakit geçirmeden çocuklarını toplayıp ağacı ikiye bölüp İçere yolunu açtı. Meşeyi birer metrelik bölümlere ayırıp elli bin levaya sattı. Evini yeniden inşa etti. O günden sonra: "Malcılar defineyi bulamamış, küp dolusu altınları Kosta çıkarmış" denildi durdu." (Ayan, 2024, s. 81)

Hikâyede Hüseyin Ayan, başkalarından duyduğu define efsanesini kendi yaşadıklarıyla birleştirir. Hikâyede Salih'in Sarı Nine'nin hikâyesini aktarışı ve Adem'in define bekçileri hakkındaki bilgilerini paylaşması, bilginin nesiller arası sözlü aktarım yoluyla intikal ettiğini açıkça göstermektedir. Ancak, Sarı Nine'nin hikâyesinin veya define bekçileriyle ilgili inançların kökeninin belirsizliği, halk efsanelerinin anonim yapısına işaret etmektedir. Metinde yer alan "Herkes bu hikâyeyi dikkatle dinledi." ve "Yeni yeni hikâyeler anlatıldı ama..." gibi ifadeler, bu tür anlatıların toplumun ortak belleğinde yer edindiğini ve sürekli olarak yeniden üretilip paylaşıldığını ortaya koymaktadır. Bu metin, Hüseyin Ayan'ın kitabında da yeniden üretilmiştir. Altınlarını yanında taşıyan Sarı Nine'nin bu serveti bir meşe ağacının dibine gömmesi ve sonrasında gömdüğü yeri bulamaması, anlatıya hem dramatik hem de efsanevi bir boyut kazandırmıştır. Bunun yanında hikâyede "Azgın bir manda belirirmiş", "Yılan-sız, çıyansız, koruyucusuz define olmazmış" ve "Duası varmış, okununca define bekçileri kaybolurmuş" gibi doğaüstü varlıklara (define bekçileri) dair inançlar yer almaktadır. Bu inançlar define efsanelerinin en karakteristik özelliklerinden biridir. Hazine veya definelerin genellikle ejderha, yılan, manda gibi hayvanlar veya görünmez ruhlar tarafından korunduğuna inanılır. Definecilerin "hoca" ile gitmesi ve hocanın "Besmeleyle üç İhlâs okur okumaz" işe koyulması, bu doğaüstü güçleri etkisiz hâle getirmek için dinî pratiklere ve dualara başvurma inancını yansıtır. Hikâyenin temelinde ani zenginleşme arzusu yatar. "Bir şapşak dolusu altın", "bir kazan dolusu" gibi ifadeler zenginleşme umudunu net bir şekilde ortaya koyar, ancak hikâyenin sonunda definecilerin eli boş dönmesi ve

asıl zenginliğin beklemedikleri bir şekilde Kosta'ya geçmesi, bu tür arayışların genellikle hayal kırıklığıyla sonuçlandığını veya talihin beklenmedik kişilere güldüğünü ironik bir şekilde vurgular. Bu tür ifadeler, halk anlatılarında mizahi veya ders verici boyutları güçlendirir. Ayrıca Sarı Nine'nin altınlarını sakladığı meşe ağacını bulamaması sonucu ölmesi inancı, ağaç kültürü örnekler. Bu, ağaçlarla ilgili kutsallık ve kayıp inancını yansıtır. Ağacın kesilmesi ve meşenin devrilmesiyle yolun kapanması sonrasındaki olayları ise ağaç kesmenin uğursuzluk getireceği inancıyla ilişkilendirmek mümkündür. Anlatı, bölgedeki halk arasında hâlâ dolaşan define söylentilerini canlı tutmaktadır. Kitapta yer alan *Ali Kıray* ve *Yürüyen Fener* hikâyeleri ise masala ait özellikler içerir.

Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde geçen, hayal mahsulü olduğu hâlde dileycileri inandırabilen masallar, yüzyıllardır halk arasında kuşaktan kuşağa aktarılarak kendine özgü anlatım biçimiyle belirli bir yaşam tarzını, arzu edilen ve edilmeyen durumları içeren sözlü anlatım türleridir (Sakaoğlu, 2017, s. 2; Günay vd., 1992, s. 321). Masalların içeriğini, fantastik unsurlarla iç içe geçmiş gerçeklikler, olağanüstü niteliklere sahip kahramanların yaşadığı alışılmadık olay örgüsü ve iyilik ile kötülük arasındaki mücadele teşkil etmektedir. Masallar bunun yanında geleneksel motifler de içerir (Günay vd., 1992, s. 321). Masalların yapısını oluşturan en küçük unsur masal motiftir ve her masalda en az bir motife rastlanır (Sakaoğlu, 2017, s. 15). Hüseyin Ayan'ın *Ali Kıray* başlıklı hikâyesinde Ali Kıray, masal formeli olan üç sayısını kullanır, bunun yanında Ali Kıray'ın hikâyesi daha çok anekdot olarak değerlendirilebilir. Hikâyede;

“Bir seferinde Ali Kıray, bu gibi “sahipsiz” veya “dikenlere dolanmış” davarların sahibi üç kere sorulur, sahibi çıkmazsa “sizin olur!” dendiğini duymuştu. O da öyle yapardı. Bu aklına yatmıştı, çünkü böyle davarlara hemen her gün rastlardı. Ali Kıray kendi kendine, helal davar kavramı geliştirmişti. Bu yüzden yünlerini, kıllarını dikenlere kaptırmış veya bir çalı kümesinin içine girip, çıkacak yol bulamayan davarlara rastladı mı, başında: “Bu davarın sahibi var mı?” diye yüksek sesle bağırdı. Bu ses yankılanır, dalga dalga yayılırdı. Ali Kıray, yine kendisi cevap verir: “Yok” derdi. Bu ses de karşığı tepelere çarparak dalga dalga yayılırdı. Bu soru-cevabı üç kere tekrarlayan Ali Kıray, davarı takıldığı yerden kurtarırdı, ama sürüsüne katmazdı. Hemen oracıkta keser, derisini yüzerek dağarcığına tikiştirirdi.” (Ayan, 2024, s. 77)

şeklinde geçen bölümden de anlaşılacağı üzere *Ali Kıray*'ın üç defa seslenmesi masal formelini örnekler. Hikâye Balkan Türklerinin belli bir dönemdeki ekonomik durumlarını ve sosyal hayatlarını anlamak için önemli bir

kaynaktır. Hikâyenin merkezindeki karakter hikâyeye de ismini veren Ali Kıray’dır. Hikâye, Ali Kıray’ın merada yolunu kaybetmiş ya da ağaçlara sıkışmış başıboş davarları (küçükbaş hayvanlar) sürüsüne katmadan önce üç kez “Sahibi var mı?” diye seslenerek sahiplenmesini ve tenceresinde böylelikle her gün et kaynamasını anlatmaktadır. Üç kere seslenilmesi masallardaki sayı formeliyle ilişkilidir. Anlatıcı masala formel unsurlar ekleyebilir. Özellikle masalın çeşitli yerlerine sayı ve renk bildiren, zaman ve renkle ilgili formeller eklenerek anlatım kuvvetlendirilir. Batı’da yabancı masallarda sadece üç sayısı formel bir değer taşırken Türk masallarında genel olarak üç, yedi ve kırk sayıları geçer (Sakaoğlu, 2017, s. 66). Hikâyede eylemin üç kez tekrar edilmesi, o eylemin geçerliliğini veya sonucunu pekiştirdiğine dair yaygın bir inancı yansıtır. Ali Kıray, üç kere seslenerek İslami anlayışa dayalı bir helal kavramı üretmiştir. Bu anlatı hem ahlaki bir ders içerir hem de halkın sahip olduğu değerleri ve inanç sistemini ortaya koyar.

Kitaptaki Söğütlü civarında görüldüğü ileri sürülen *Yürüyen Fener* hikâyesi de içinde olağanüstü özelliklerin bulunması sebebiyle masal olarak değerlendirilebilir. Masal türleri içerisinde kahramanları hayal ürünü ve akıl dışı özellik taşıyan masallar olağanüstü masallar olarak değerlendirilir ve bu tür masallar cin, peri, dev, ejderha gibi tabiat üstü varlıklar etrafında anlatılır. Ancak bu unsurlar insan ve hayvana ait özellikler taşırlar (Bilkan, 2020, s. 6).

“Halamın anlattığına göre, bu esrarengiz fener, kuzeye doğru, Söğütlü Deresi’ni takiben Kamçı Nehri’ne ulaşır, Kamçı boyunca Gölemen Köyü altından Sofular’a gidermiş. Halam bunları anlatırken, İbrahim yine “bak” demeye başladı. Araziyi iyi bildiğinden, “bak” deyip eliyle gösterdiği yer, Akdere Çalıkavak yoluydu. Fener, bu yolun solunu izleyerek Sultan Mezarlığı’na çıkıyor, tekrar panayır yerinden Söğütlü Deresi’ne iniyor. Fener, şafak sökene kadar buraları dolaşmış, halam öyle diyor. Elbette bu feneri başka görenler de vardır. Benim bulduğum yerden fenerin dolaştığı mesafenin sekiz kilometre kadar olduğunu rahatça söyleyebilirim. Söylenen mesafe ise yirmi beş kilometredir. Bulgaristan’da iken mektuplaştığım hocalarıma bu olayı anlattım. Çeşitli yorumlar getirdiler. Mezarlıklarda eskiyen kemiklerin geceleyin ay ayazında fosfor yaydıklarını dolayısıyla böyle ışıkların, daha çok mezarlıklarda görüldüğünü söylediler, durdular. Peki, bu kemikler fener olup yürür mü? Üstelik bir adam boyu yükseklikte! Ben, halam ve oğlu İbrahim hayal mi gördük?” (Ayan, 2024, s. 102)

Hüseyin Ayan’ın tanık olduğu olayı halasından dinleyerek aktardığı *Yürüyen Fener* hikâyesi, masal unsurları içermekle birlikte halk efsanelerinin

bir başka örneğidir. Hikâye aile içinde, sözlü olarak aktarılıp yaşlı nesillerden genç nesillere geçmektedir. Hikâyenin temelini “esrarengiz fener” oluşturur. Bu fenerin geceleri kendi kendine dolaşması, mezarlıklardan geçerek belirli bir rotada hareket etmesi, şafak sökene kadar buraları dolaşması ve bir adam boyu yükseklikte olması, onu sıradan bir ışıktan ayırır ve gizemli bir varlığa dönüştürür. Bu durum, halk arasında hayalet, cin, ruh veya doğaüstü olaylar hakkındaki inanışlarla örtüşür. Bu anlatı, halk arasında korku, merak ve gizem duygularını pekiştiren bir yapıdadır. Fenerin özellikle mezarlık yakınlarında görülmesi ve hocaların kemiklerin fosfor yaydığı yorumu, Türk kültüründe ve diğer birçok kültürde mezarlıkların gizemli, öte dünya ile bağlantılı yerler olarak algılanmasıyla ilişkilidir. Bu yerlerde olağanüstü olayların yaşanabileceğine dair yaygın bir inanış vardır. Hikâyede geçen olaylar halkın doğa olaylarını açıklama biçimini ve doğaüstü olaylara olan inancını göstermektedir. Yürüyen fenerin güzergahı ve özellikleri hakkındaki detaylar, anlatının yerel coğrafya ve toplumsal bellekle olan bağına güçlendirmiştir. Hüseyin Ayan, “Elbette bu feneri başka görenler de vardır.” diyerek bu olayın kişisel bir halüsinasyon olmadığını, toplum içinde başka tanıklarının da bulunduğunu ima eder. Bu tür olayların yaygın olarak konuşulması, onların efsaneleşme sürecinin bir parçasıdır.

Kaybullah hikâyesi, Ramazan ayında mahalle mahalle dolaşarak davul çalan, maniler söyleyen ve halk arasında sevilen bir insan tipini merkeze alır. Hikâye aynı zamanda halk hikâyesi özellikleri taşımaktadır.

“Kaybullah, köyümüzün yaşlı Ramazan ayı davulcusuydu. Akdere’ nin davulcusu Kaybullah Dede’nin kaybolduğu söylendi. Bu haber Akdere’nin mahallelerinde evden eve duyuldu, sonra da unutuldu ama bizim evde unutulmadı, çünkü Çiten Yolu’ndaki yamaç tarlamız, Kaybullah Dede’nin kaybolduğu yerin yakınındaydı. Tarlaya gelip giderken, “O yeri” birbirimize gösterirken büyük bir korku duyardık, çünkü orası, içi karanlık ve çalılarla kaplı derin bir kuyuydu. Biz o karanlık kuyunun yanından geçerken, oraya korkuyla yaklaşır, ama içine düşmemeye dikkat ederdik. Hatta bazen yakınından bile geçmezdik, ama uzaktan Kaybullah’ın kaybolduğu yer” derdik. Tarlamızın avlularına, elimizdeki sopalarla sürünüp sesler çıkartarak Bakır Harmanı’na ilerlerdik.” (Ayan, 2024, s. 79)

Yukarıda hikâyeden alınan bölümde Kaybullah’ın kaybolmasıyla ilgili oluşan söylenti, zamanla halk belleğinde bir gizem unsuru taşır hâle gelir. Bu tür anlatılar, bireysel yaşamların halk anlatısına nasıl dönüştüğünü ve toplumun hafızasında nasıl yer ettiğini gösterir. Halk hikâyeleri genellikle somut, gerçekçi bir olayı temel alır, ancak zamanla folklorik unsurlarla zenginleşir. Hikâyede

geçen “Kaybullah Dede’nin kaybolduğu söylendi” ifadesi hikâyenin gerçek hayatta yaşanmış bir kaybolma vakasından üretildiğini gösterir. Kaybullah Dede’nin köyün yaşlı Ramazan ayı davulcusu olarak tanıtılması, onun topluluk içinde bilinen ve bir rolü olan gerçek bir kişi olduğuna işaret eder, ancak bu kayboluş, zamanla sıradan bir haber olmaktan çıkıp anlatıcının ailesi gibi bazı gruplar için unutulmayan bir efsaneye dönüşmüştür. Kaybullah Dede’nin kaybolduğu yer olarak belirtilen “içi karanlık ve çalılarla kaplı derin bir kuyu” hikâyeyi coğrafi bir noktaya sabitlemiş ve o bölgeye özgü kılarak toplumdaki yerini pekiştirmiştir. Bu kuyu, sıradan bir çukur olmaktan çıkarak korku ve gizemle yüklü bir mekân simgesine dönüşmüştür. Anlatıcı çocukluk deneyimleri üzerinden “büyük bir korku duyardık”, “korkuyla yaklaşır, yakınından bile geçmezdik” gibi ifadelerle, bu mekânın toplumda nasıl bir tabu ve ürkütücü bir yer hâline geldiğini vurgular.

Halk edebiyatı araştırmacıları, menkıbeleri masal, efsane, destan gibi konusunda olağanüstülükler bulunan edebî tür grubuna dahil etmekle birlikte menkıbeleri daha çok efsane türü içinde inceler (Seyidoğlu, 1997, s. 14). Arapça “bir şey hakkında bahis açmak, haber vermek” anlamlarına gelen menkıbe kelimesi sözlükte “öğünülecek güzel iş, davranış” anlamındadır. Kelimenin çoğulu “menâkıb” olmakla birlikte, zamanla tekil anlatılar için de “menâkıb” kullanımı yaygınlaşmıştır (Ocak, 1997, s. 27). Menkıbe, dini büyüklerin, tarihi şahsiyetlerin ve peygamberlerin yaşam öykülerini ve deneyimledikleri olağanüstü olayları nazım veya nesir şeklinde aktaran bir türdür (Pala, 1992, s. 101). Kitapta yer alan *Gel Beri Sultan* hikâyesi bu bağlamda menkıbe olarak değerlendirilebilir. Hikâyede Gel Beri Sultan Tekkesi hakkında bilgi verilmiştir.

“Gel Beri Sultan Tekkesi, Şumnu’da yakın zamana kadar ayakta kalabilmiş ziyaret-gâhlardan biridir. Şehrin ta üst başında Köşkler Boğazı’ndadır. Sağından ve solundan şırıl şırıl derelerin aktığı bir yamaçtır. Rivayete göre Şumnu’nun fethi esnasında şehit düşmüş olan Gel Beri Sultan, Tekkesinin bulunduğu yere kadar bir melek tarafından getirilmiştir. Şumnu’yu bırakmak istemeyen kâfirler, şehri saran ormanlık alana doğru çekilmeye başlamışlar. Serden-geçti olarak bilinen akıncılarımız da vurularak düşmanlarla savaşmakta iken Çilli Baba çayırındaki mücadelede arkadan hamle eden kalleşlerle karşılaşmışlar. Solak bir kılıç hamlesine uğrayan akıncının sağ elindeki kılıç yere düşmemiş. Düşman kılıcının darbesi sol omuz üzerinden çenesinin altından geçmesine rağmen akıncının başı da yere düşmemiş. Bütün mehabetiyle dimdik kalmış... Akıncıya, sadece kendisinin duyduğu bir ses: “Gel beri” demiş.” (Ayan, 2024, s. 85)

Yukarıda bir kısmı alıntılanan bu hikâye Şumnu'daki Gel Beri Sultan Tekkesi çevresinde gelişmiş Şumnu'nun fethi etrafında örölü bir menkıbedir. Hikâyede akıncı bir askerın, savaş sırasında başı kopmadan dimdik durması ve ardından bir melek tarafından tekkedeki mezarına götürölmesi anlatılır. Hikâyede tarihi bir olay yanında dinî ve olağanüstü unsurlarla bu olayın kutsallaştırılması söz konusudur.

Gel Beri Sultan, Şumnu'nun fethi sırasında şehit düşmüş ve kerametle ilişkilendirilen bir kişidir. Gel Beri Sultan'ın menkıbeleşmesinin temelini, şehit olduktan sonra “bir melek tarafından” tekkesinin bulunduğı yere getirilmesi kerameti oluşturur. Doğaüstü bir olay olan bu durum menkıbelerde sıkça rastlanan keramet motifini yansıtır. Bu, aynı zamanda Gel Beri Sultan'ın Allah katındaki yüksek mertebesini ve ilahi bir ayrıcalığa sahip olduğunu gösterir. Tekkesinin “ziyaret-gâh” olarak anılması da onun kutsiyetini ve anılmaya değer bir kişi olduğunu pekiştirir. Hikâyede Çilli Baba çayırındaki mücadelede solak bir kılıç hamlesine uğrayan akıncının sağ elindeki kılıcın yere düşmemesi ve “Başı da yere düşmemiş. Bütün mehabetiyle dimdik kalmış.” ifadeleri yine olağanüstü mucizevi bir durumu anlatır. “Serden-geçti” olarak nitelendirilen bu akıncı, İslam ordularının kahraman askerlerinin bir temsilidir. Onun yaşadığı olağanüstü olay, şehitlik mertebesinin yüceliğini ve ilahi bir koruma altında olduğunu vurgular. Akıncının sadece kendisinin duyduğu “Gel beri” sesi, doğrudan bir keramet işaretidir. Bu ses aynı zamanda Gel Beri Sultan'ın adının kökenini açıklayan etimolojik bir unsur olarak da işlev görür ve hikâyeye mistik bir boyut katar. Hikâyede, Şumnu'nun fethi gibi tarihî bir olay dinî bir bakış açısıyla yeniden yorumlanır. Fetih, sadece askerî bir başarı değil, aynı zamanda ilahi destekle kazanılan, kerametlerle dolu bir süreç olarak sunulur. Hikâyede halkın bu mekâna olan inancı, cuma günleri yapılan ziyaretler, adak kurbanları, mevlitler ve hatim duaları, halkın bu tür anlatılara nasıl kutsiyet atfettiğini göstermektedir. Gel Beri Sultan Tekkesi gibi ziyaretgâhların varlığı ve onlara atfedilen kerametler, evliya kültürü ve ziyaret geleneğinin önemini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, bu metin, İslamiyet'in yayılışı sırasındaki fetihleri, kahramanlıkları ve velilerin kerametlerini harmanlayan güçlü bir menkıbe örneğidir.

Kitapta adını kahramanından alan hikâyelerden olan *Deli Yusuf* başlıklı hikâye, klasik anlamda fıkra olmasa da halk fıkralarındaki bilge deli tipini çağırıştır. Hikâyede Deli Yusuf, Şumnu'nun delisi olarak ayrıntılı bir şekilde anlatılır.

“Deli Yusuf’a ekseriya köylerden odun, fasulye, mercimek ve sebze getirip sattıktan sonra, dinlenmek için hayvanlarını yarı çöplük alana çektikleri yerde rastlardık. O da bizim yolumuzu bekler gibiydi. Orası bizim de arkadaşlarımızla buluşma yerimizdi,

Şumnu köylerinden gelenler arasında tanıdıklarımız varsa, orada görürdük. Biz hatırını sormasak bile, Deli Yusuf yan yan yanımıza gelirdi. O bize, biz ona alışmıştık. Deli Yusuf’a nereden geldiğini, nereli olduğunu, okula gidip gitmediğini, okur yazarlığının olup olmadığını sorardık, çünkü Deli Yusuf kırk yaşlarında, biz ise on, on beş yaşlarında, kimimiz ortaokul seviyesinde, fakat dört yıllık Medresetü’l-Aliyye, kimimiz ise Medresetü’n-Nüvvab -beş yıllık lise ve iki yıllık yüksekokul öğrencileri idik. Bize göre çok şey bilirdik ve çok sayıda ders okurduk hatta içimizde kendisini alim görenler bile vardı. Şiirler yazanımız çoktu. Deli Yusuf’u görünce, onun bizim yanımıza gelmesini beklemezdik. Biz ona doğru gidip, bir bir sorularımızı sorardık. Deli Yusuf, dikkatle topluluğumuzu sayardı. “Bu sorunuzun cevabı, bu kadar çok insan arasında söylenir mi? Üç kişi olsanız, derdim” deyince biz hemen dağılıp sadece üç kişi kalırdık. O zaman da “iki kişi olsanız söyleyebilirdim” derdi. Bazen de “Bu sır bu kadar kalabalık arasında söylenür mi?” deyip geçerdi. Hasılı Şumnu’da okuduğum dokuz yılda sorularımıza cevap verdiğini görmedim. Böylece arkadaşlarımızdan da *Deli Yusuf’un sırrını kimse öğrenemedi.*” (Ayan, 2024, s. 83)

Yukarıda hikâyeden yapılan alıntıdan anlaşılacağı üzere Deli Yusuf’un gizemli kişiliği, sır vermemesi ve halk arasında merak uyandırması, onu masal ile gerçek arasında konumlandırır. Bu bağlamda Deli Yusuf “bilge deli” tipi özellikleri ile daha çok fıkralarda karşılaşılan bir tiptir. “Motife yer veren, kısa ve özlü bir anlatıma sahip güldürücü küçük hikâye”, “Yeri geldiğinde, düşüncüyü bir örnekle güçlendirmek, bir hareketi eleştirmek için tasarlanan sözlü edebiyat ürünü, kısa anlatımlar” (Sakaoğlu, 1984, s. 445) olarak tanımlanan fıkra, gerçek hayatta karşılaşılan çarpıklıkları, gülünç durumları, tezatları, eski-yeni çatışmalarını ince bir mizah, hikemî bir söyleyiş, keskin bir istihza ve güçlü bir tenkit anlayışıyla sunan kısa bir türdür (D. Yıldırım, 1998, s. 222). İnsan-toplum biçimlerinin mizahi açıdan ele alındığı fıkralar, belli bir tipin etrafında meydana gelmektedir. Anlatılmak istenen düşünce, verilmek istenen mesaj tipler aracılığıyla dinleyicilere ulaştırılır. (Boratav, 2017, s. 303). Bu tür anlatılar, sadece güldürmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal eleştiri, bilgelik aktarımı ve günlük hayatın gözlemlenmesi gibi birçok işlevi yerine getirir. *Deli Yusuf* hikâyesinin temsil ettiği fıkra türü ve içerdiği mizahi unsurlar, Türk kültüründe oldukça köklü bir yere sahiptir. Deli Yusuf, metnin merkezindeki karakterdir. “Deli” lakabı, Türk halk fıkralarında ve anlatılarında sıkça karşılaşılan bir tiptir. Bu lakap, genellikle kişinin toplumun genelinden farklı, alışılmadık davranışlar sergilediğini, ancak bunun altında derin bir zekâ, kurnazlık veya bilgelik yattığını ima eder. Deli Yusuf da bu “deli” lakabına rağmen, aslında

bilge ve nüktedan bir kişi olarak karşımıza çıkar. Anlatıcı ve arkadaşları, Deli Yusuf'tan kendilerini "alim" gören bir edayla sorular sormayı beklerken, Deli Yusuf'un verdiği cevaplar bu beklentiyi boşa çıkarır. "Bu sorunuzun cevabı, bu kadar çok insan arasında söylenir mi? Üç kişi olsanız, derdim.", üç kişi kaldıklarında ise "İki kişi olsanız söyleyebilirdim.", bazen de "Bu sır bu kadar kalabalık arasında söylenir mi?" gibi cevaplar, Deli Yusuf'un zekice bir kaçınma taktiği olduğunu ve aslında hiçbir zaman cevap vermeyeceğini gösteren bir nükte içerir. Bu, fıkra türünün mizahi ve düşündürücü unsurudur. Aynı zamanda tekrarlayan bu ifadeler halk anlatılarının akılda kalıcılığını ve ritmini artırmaya yönelik bir özelliktir. Okuyucu, "Acaba söyleyecek mi?" diye beklerken, Deli Yusuf her seferinde farklı bir bahaneyle konuyu kapatır. Deli Yusuf'un bu tutumu, gençlerin çok şey bildikleri hatta kendilerini alim gördükleri algısını zayıflatır ve aslında bildiklerini düşündükleri bir konuda bile hiçbir şey öğrenemediklerini gösterir. Bu durum, bilgiye ulaşmanın veya sırra ermenin her zaman kolay olmadığını gösteren bir ders niteliği taşır. Hikâye, Deli Yusuf'un köylerden mal getirip sattığı "yarı çöplük alan" gibi gerçekçi bir ortamda geçen, gündelik diyaloglara dayalıdır. Fıkralar da genellikle halkın günlük yaşamından, gözlemlerinden ve konuşmalarından beslenir. Sonuç olarak Deli Yusuf'un esrarengiz tavrı, gençlerin merakını uyandırması ve her seferinde onları zekice oyalaması, bu metni güçlü bir fıkra örneği hâline getirmektedir. Deli Yusuf'un karakteri, klasik fıkra karakterleri gibi nükteli ve zekidir.

Sonuç

Balkanlar'dan Anadolu'ya Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın Anı-Öyküleri adlı eserdeki hikâyelerde geçen sekiz halk anlatısı sözlü kültüre ait halk edebiyatı türlerinin özelliklerine göre değerlendirilmiştir. Buna göre eserde yer alan *Ormanın Yabancıları Değildik* başlıklı hikâye Türk kültüründe çok önemli bir yere sahip olan ağaç kültürünün Bulgaristan Türkleri arasında da yaşadığını ve bilindiğini göstermektedir. Anlatmada yer alan ağaç kesme ile ilgili olarak geçen ifadeler Türklerdeki ağaç kültüne olan inancı yansıtmaktadır. *Papaz Köyü'nün İhtiyarı* ve *Defîne* adlı hikâye ise bir konunun halk muhayyilesinde nasıl efsaneye dönüştüğünü gösteren bir örnektir. Bu iki hikâye defîne efsaneleri üzerine yapılacak çalışmalar için önemli malzemelerdendir. *Ali Kıray* ve *Yürüyen Fener* adlı hikâyeler masala ait özellikler taşımaktadır. Ayrıca *Ali Kıray* adlı hikâye Bulgaristan Türklerinin etik ve dinî değerlerine olan bağlılığını da yansıtmaktadır. *Kaybullah* hikâyesi menkıbe/efsane türünün halk zihninde nasıl ve ne şekilde teşekkül ettiğini gösteren bir örnektir. *Gel Beri Sultan* adlı hikâye de halk edebiyatı türlerinden menkıbeye ait özellikler taşımaktadır. *Deli Yusuf* adlı anlatma fıkralarda görülen "deli" tipini temsil eden bir tiptir. İncelenen anlatılar, toplumsal hafıza açısından Türk kültür dünyasının kültürel sürekli-

liğini göstermesi bakımından önemlidir. Sözlü gelenek içinde üretilip yazıya aktarılan halk anlatıları, üretildikleri toplumların sosyo- kültürel izlerini taşıdığı gibi anlatıcıların hayat tecrübelerinden, duygu, düşünce ve davranışlarından da izler taşır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de üretilmeye, nakledilmeye ve yaşamaya devam eden halk anlatıları kültürel iletişimin bir parçasıdır.

Hüseyin Ayan'ın hikâyeleri, sözlü kültürün canlılığını koruduğu, halk anlatısı türlerinin doğal biçimde yaşadığı zengin örnekler sunmaktadır. Efsane, menkıbe, halk hikâyesi, masal ve fıkra türlerinin iç içe geçtiği bu metinler; Türk halk kültürünün çeşitliliğini ve anlatı geleneğinin sürekliliğini ortaya koymaktadır. İncelenen hikâyeler aynı zamanda toplumların ortak hafızasının önemini göstermesi bakımından da yeni bir örnek niteliğindedir. Sözlü kültürde ortaya çıkan anlatılar toplumun ortak hafızasına kaydedilir ve toplumun ortak repertuarını oluşturur. Bu anlatılar, toplumun kültürel kodların korumasına yardım eder ve kültürel sürekliliği sağlaması açısından önemlidir. Türk dünyasının önemli bir parçası olan Balkan Türklüğü ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar ülkemizde henüz istenilen seviyede değildir. Bulgaristan Türklerinin sözlü edebiyatına ait anlatımlar Türk kültür havzasının bir parçasıdır ve bu türden anlatıların daha sonra Türk dünyasındaki anlatılarla karşılaştırılması için önemli malzeme oluşturacak ve bu alanda önemli bilgi birikimi sağlayacaktır.

Kaynakça

- Arslan, S. (2014). Türklerde Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 59-71.
- Bilkan, A. F. (2020). *Masal Estetiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Boratav, P. N. (2017). Halk Dilinde Hiciv ve Mizah. *Folklor ve Edebiyat II* içinde (s. 303-307). BilgeSu.
- Connerton, P. (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* Alaeddin Şenel (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1989)
- Çapan, P. (Ed.) (2024). *Balkanlar'dan Anadolu'ya Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın Anı-Öyküleri*. Ankara: TÜRKSOY.
- Çevik, M. (2004). Türkiye'de 1980 Sonrası Halk Anlatıları Araştırmaları. *Folklor/Edebiyat*, X(XXXVIII), 87-108.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, U. vd. (1992). *Türk Dünyası El Kitabı (Üçüncü Cilt: Edebiyat)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Honko, L. (2000). Halk Anlatısı Araştırma Metodları Bu Metodların Durumu ve Geleceği, (çev. İsmail Görkem). *Millî Folklor*, 45, 70-87.

- Kalafat, Y. (1990). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Karpat, K. (1992). Balkanlar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 5, 25-32). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ocak, A. (1997). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Oğdaş, R. (2009). Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın Hayatı, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (39), 1-6.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pala, İ. (1992). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Sarıtaş, S. (2009). Halk Anlatılarında Hayat Hikâyesi Unsuru. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (40), 171-178.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sakaoğlu, S. (1984). Fıkra Tiplerinin Değişmesi. İbrahim Aslanoğlu, Aydın Oy, İ. Gündag Kayaoğlu, M. Sabri Koz (Ed.ler), *Folklor ve Etnografya Araştırmaları* içinde (s. 445-456). Anadolu Sanat Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2017). *Masal Araştırmaları* (8. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (1997). *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yardımcı, M. (2008). *Türk Halk Edebiyatında Anlatmaya Dayalı Türler ve Halk Bilimi*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Yıldırım, N. (2009). Sembolik Bir Dil Hazinesi: Halk Anlatıları. *Turkish Studies*, 4(8), 2383-2403.
- Yıldırım, D. (1998). Fıkra Türü. *Türk Bitiği: Araştırma/İnceleme Yazıları* içinde (s. 221-231), Akçağ Yayınları.

Etik Beyan ve Açıklamalar:

1. Bu makalenin yazar(lar)ı, etik kurul iznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu makalenin yazar(lar)ı, araştırma ve yayının etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu makalenin yazar(lar)ı, kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf gibi bütün belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu makalenin benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

Extended Summary

Folk narratives, which are produced in oral tradition and passed down from generation to generation, are significant literary genres reflecting the historical, cultural, and sociological structure of societies. This article emphasizes that these narratives are not merely personal stories but also carriers of collective memory, shared values, and cultural identity. Prof. Dr. Hüseyin Ayan was born in 1927 in the village of Akdere, Bulgaria. After completing his primary, secondary, and high school education in Akdere and Shumen, he began his teaching career in Shumen. However, due to increasing pressure on Turks to emigrate, which began with the Soviet Union's occupation of Bulgaria in 1944, he migrated with his family from his homeland to Turkey in 1951. After working various jobs in Turkey, Hüseyin Ayan graduated from Atatürk University's Department of Turkish Language and Literature and became a research assistant at the same university. Prof. Dr. Hüseyin Ayan, who conducted many studies throughout his academic career, passed away in 2022. A Balkan scholar, Hüseyin Ayan, in his book "From the Balkans to Anatolia," presents the events he lived through and witnessed in the form of literary memoir-stories, also incorporating types of folk narratives such as fairy tales, legends, saint stories, and anecdotes. These stories are important both as a personal life account and as testimonies to a collective past. The main purpose of this article is to examine the folk narratives in Prof. Dr. Hüseyin Ayan's book titled "From the Balkans to Anatolia: Memoir-Stories of Prof. Dr. Hüseyin Ayan" and to reveal elements of Balkan cultural history. The article is limited to eight narrative examples identified from the 30 stories in the book, which feature the characteristics of folk narrative genres such as tales, epics, legends, saint stories, and jokes. These folk narratives in Prof. Dr. Hüseyin Ayan's work are analysed with a descriptive and analytical approach. Each folk narrative identified is examined in detail according to its generic characteristics. The types and content of these narratives can be summarized as follows: In the story titled "We Were No Strangers to the Forest," tree cult is featured. This narrative conveys the tradition of Bulgarian Turks not harming living trees and sheds light on widespread beliefs about the sanctity of trees in Turkish culture. The stories "The Elder of the Priest's Village" and "The Treasure" deal with treasure legends. Elements such as hiding the Crimean treasure during the Ottoman period and the inability of Old Lady Sarı to find the place where she buried her gold bring these stories closer to the classic features of folk legends. The story "Ali Kuray" is based on fairy tale formulas. Especially the repeated question "Does it have an owner?" three times exemplifies the common motif of numbers in fairy tales. This story also shows how religious and moral values are reflected in public life. The narrative titled "The Walking Lantern" deals with the movement of a mysterious light that evokes fear among people and contains supernatural elements. This lantern, seen while passing through cemeteries, represents people's beliefs about death, spirits, and the afterlife. The story "Kaybullah," although based on a true event, narrates the tale of a character who has become legendary in the public memory over time. The story of Kaybullah Dede, the missing Ramadan drummer, shows how fear and mystery are transformed into narrative in the public consciousness. "Come Here Sultan," included as an example of a saint story, features extraordinary elements such as a raider who was martyred during the conquest of Shumen standing upright without a head and being carried to his lodge by an angel. This narrative emphasizes the culture of saints and the sanctity of lodges. "Crazy Yusuf" is a typical folk anecdote character. Never answering any questions, keeping his secrets, and surprising listeners with his witty remarks, Crazy Yusuf possesses the traits of classical anecdote characters. This narrative is an indicator of folk humour and the tradition of wisdom. The narratives examined in this article are not merely folkloric products but also strong representations of historical and cultural memory. Hüseyin Ayan's stories serve not only as accounts of personal experiences but also as documents reflecting the shared destiny, migration stories, religious and social lives, popular beliefs, and everyday practices of Balkan Turks. Recording these orally produced narratives in written form is of great importance for cultural continuity. Through these narratives, the cultural depth of the Turkish presence in the Balkans is revealed, and this heritage is passed on to future generations. It is also stated that these folk narratives should be studied more extensively in disciplines such as folklore, literature, history, and sociology in Turkey. In conclusion, this study highlights the literary and cultural value of the folk narratives in Prof. Dr. Hüseyin Ayan's memoir-stories and draws attention to the richness of the Balkan region in terms of its tradition of folk narratives. These narratives are cultural maps that help us understand not only the past but also the present.